

AYNUR HACIQƏDIRLI

Tarix üzrə fəlsəfə doktoru

AMEA M.Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutu

Türkdilli əlyazmaların tədqiqi şöbəsinin

Böyük elmi işçisi

E-mail: TarixVeOnunProblemleri@gmail.com

ABŞ: YENİ DÜNYA DÜZƏNİNDƏ TƏHLÜKƏSİZLİK TENDENSIYALARI

Açar sözlər: təhlükəsizlik, beynəlxalq münasibətlər, siyasət

Ключевые слова: безопасности, международных отношений, политики

Keywords: security, international relations, politics

XXI əsrin birinci dekadası göstərdi ki, yeni dünya düzəninə hüquqi mənzərəsi hələ də tam olaraq formalaşmamışdır. Bunun da əsas səbəbi bu düzəni formalaşdıran və istiqamətləndirən ABŞ-ın bu günə qədər milli təhlükəsizlik strategiyasının yeni prinsiplərini real vəziyyətə tam uyğunlaşdırmaq istiqamətində aparılan prosesi başa çatdırmamasıdır. Aşağıda verilən elmi təhlilin məqsədi rəsmi Vaşinqtonun milli təhlükəsizlik məsələsində həyata keçirmək istədiyi yeni siyasətin prinsiplərini, tipini və əsaslarını araşdırmaqdır.

Barak Obamanın administrasiyası hakimiyyətə gəldiyi zaman ABŞ-da ölkənin mövcud hərbi-siyasi konsepsiyasının əsas prinsipləri və strategiyası ilə bağlı müzakirələr artıq başlamışdı. Bir çox siyasi şərhçilər və ekspertlər rəsmi Vaşinqtonun xarici siyasət strategiyasının rolu və gücünə yanaşmanın dəyişilməsinin vacibliyi ilə bağlı öz fikirlərini bildirdilər. (12) Həm respublikaçılardan, həm də demokratlardan olan məşhur siyasi xadimlər Ağ Evin ABŞ-ın potensial düşmənləri siyahısına və onların malik olduqları resurslara yenidən baxılması mövqeyindən çıxış edirdilər. (1) ABŞ-ın xarici siyasət strategiyasına aid sənədlərdə yeni təhlükələrin meydana gəlməsi və bununla əlaqədar olaraq da təbii ki, hərbi qüvvədən istifadə edilməsi üçün yeni ssenariyanın tətbiqi ilə bağlı qeydlər mövcuddur. (16) ABŞ xarici siyasətindəki üstünlüklər sistemini dəyişməyə qadir olacaq digər keyfiyyətə yeni strateji yanaşmaların hazırlanmasına tələb mövcuddur.

Rusiya-Amerika münasibətlərində müasir dünya diplomatiyasının hərbi-siyasi problemləri, kosmosun öyrənilməsi daxil olmaqla birgə elmi işlərin aparılmasında xüsusi yer tutur. Sovet İttifaqının dağılmasından sonrakı 20 il ərzində hər iki ölkənin diplomatiyasında və xarici siyasətində nüvə təhlükəsizliyi üstünlük təşkil edən məsələlərdir. Bununla yanaşı, hər iki dövlətin nəticələrini bildikləri halda dünya düzəninə gətirdikləri problemlər də vardır.

Politoloqlar qeyd edirlər ki, 2020-ci ilə qədər dünyada hərbi-siyasi və strateji abuhavanın inkişafı hər şeydən əvvəl qlobalizasiya prosesləri ilə bağlı olacaq. Bu proses ABŞ-ın birqütüblüdünya düzəninə yeganə fəvqəldövlət kimi öz mövqeyini möhkəmlətmək və buna uyğun olaraq da regional mərkəzlərin ABŞ-ın dünya siyasətindəki aparıcı rolunu azaltmağa yönəlmiş cəhdləri ilə müşayiət olunacaq.

Bu məsələyə təhlükəsizlik prinsiplərimövqeyindən baxdıqda qeyd edə bilərik ki, problemə Anqlo-Sakson yanaşmasının öz spesifik xüsusiyyəti var. Müqayisə üçün qeyd edək ki, Rusiya dövlətində təhlükəsizlik ənənəsi təhlükə yaratmayan vəziyyət kimi qəbul olunur. Anqlo-Sakson ənənəsində “təhlükəsizlik” və “müdafiə” anlayışları fərqlənir. (13) Bu iki anlayış arasındakı fərqə nəzər yetirək:

Birinci anlayış gələcəkdə baş verə biləcək təhlükənin qarşısını almaq üçün kompleks tədbirləri nəzərdə tutur;

İkinci anlayış isə qoruyucu tədbirlər yararsız olduğu zaman hərbi əməliyyatların həyata keçirilməsini nəzərdə tutur.

Bütün bunları nəzərdən keçirdikdən sonra deyə bilərik ki, strateji planlamanın Amerika sistemi iki növ təhlükəni müəyyən edir: “danger” – oponentin gələcəkdə təhlükəyə çevrilə biləcək fəaliyyəti; “threat” –birbaşa ABŞ üçün mövcud olan təhlükə.

Önemli bir amili nəzərə alaraq ki, təhlükəsizlik və müdafiə kateqoriyalarının bölünməsi ABŞ-ın özünü okean dövləti qəbul etməsi əsasında formalaşdırılmışdır. (15) XIX əsrin əvvəllərindən Amerika siyasətçiləri tərəfindən “threat” kateqoriyası altında ABŞ ərazisinə hücum təhlükəsi, lakin “danger” kateqoriyası altında isə Avropada gələcəkdə Transatlantik ekspedisiyanı həyata keçirə biləcək rəqiblərin yaranması kimi başa düşülürdü. Onların hər birinin ABŞ strateji təhlükəsizlik prinsiplərinə zidd addımlarının qarşısının alınması üçün qoruyucu tədbirlər kompleksi işlənib hazırlanmışdı. Bu anlamda, ABŞ-ın Yaxın Şərqdə iştirakına aid olan elmi işlərin əksəriyyətində enerji faktoru əsas arqument kimi gətirilir. Amma yuxarıdakı strateji planlamadan çıxış edərək və bu kateqoriyaları əsas arqument kimi götürərək ABŞ-ın Yaxın Şərqdə iştirakını başa düşmək olar.

XIX əsrin I yarısından başlayaraq ABŞ üçün əsas məsələ Avropa dövlətlərinin Qərbi yarımkürəsinə hücumuna imkan verməmək idi. Daha dəqiq desək, ingilis –Amerika (1812-1814) müharibəsindən sonra ABŞ-ın milli təhlükəsizlik məsələləri Avropa dövlətlərinin Qərbi yarımkürəsinə hücumunun və Avropa ağalığının bərqərar olmasının qarşısını almağa, nəinki Köhnə Dünyaya, həm də oradakı qüvvələr nisbətində nəzarət etməyə yönəlmişdi. Təsadüfi deyil ki, 1841-ci ildə ABŞ-ın dövlət katibi Deniel Vebster elan etdi ki, milli müdafiə siyasəti çərçivəsində Vaşinqton təcavüzü altında olan ərazilərə zərbə endirmək (preemptive strike) hüququna malikdir. Son iki yüz il ərzində bu prinsiplərin ABŞ-ın milli təhlükəsizlik məsələləri ilə bağlı tərtib edilən bütün rəsmi sənədlərdə əsas tələbə çevrilmiş və hələ də gündəmədədir.

1946-1991-ci illərdəki bipolyar dünya düzenində bu strateji mövqenin bəzi arqumentləri dəyişilərək “təhlükəsizliyin qorunması” doktrinasına çevrilmişdi. Məqsəd, real yaranmış vəziyyətdən çıxış edərək rəqibə profilaktik hədə-qorxu və zərbələr vasitəsilə məqsədyönlü şəkildə təsir etmək idi. (10) Təhlükəsizliyin qorunması siyasətinin əsas üç variantı vardı:

- Rəqibi müəyyən edilmiş ərazi sərhədlərində saxlamaq;
- Kütləvi və məhdud nüvə zərbəsinin (deterrence) endiriləcəyi hədə-qorxusu ilə rəqibi qorxu altında saxlamaq;
- Hədə-qorxu siyasəti təsir etmədiyi halda məhdud qüvvə tətbiqi (compellance).

Dünya siyasətində böyük dövlətlərin maraqlarının kəşifdiyi ən əhəmiyyətli geostrateji regionun Yaxın və Orta Şərq olduğu məlumdur. XXI əsrin son 15 ilində ABŞ-ın Yaxın və Orta Şərq siyasətini dəqiqliyi ilə tədqiq etsək, bu amillərin real olaraq təcrübədə necə həyata keçirildiyinin əlavə şərhə ehtiyacı olmadığını görə bilərik. Çünki, istər siyasi, istərsə də hərbi güc tətbiq edilməsi baxımından strateji təhlükəsizlik prinsiplərinin müdafiəsi Yaxın Şərqlə əlaqədar bütün BMT qətnamələrində öz əksini tapmışdır.

Con Kennedinin (1961-1963) administrasiyası dövründə ABŞ-ın SSRİ ilə münafişəsində fəaliyyət variantı kimi “strateji məcburetme” (strategic coercion), “məcburetme diplomiyası” (coercive diplomacy) və “üstünlük” (pre-emption) konsepsiyaları işlənib hazırlandı. 1960-cı ilin ortalarına doğru Amerika siyasi dairələrində müəyyən zaman ərzində qəfil nüvə zərbələrinin endirilməsi mexanizminin devalvasiyası haqqında tezis meydana gəldi. Dünyanın

aparıcı qüvvələri olan SSRİ və ABŞ-ın qarşılıqlı şəkildə zəif tərəflərinin etiraf edilməsi nəticə etibarilə, hər iki dövləti bu amildənqurtulmağa vadar etdi ki, bunun da əsasında “qarşılıqlı təminatlı məhvətmə” (mutually assured destruction) konsepsiyası yarandı. 1970-ci illərdə isə bu “strateji sabitlik” nəzəriyyəsi ilə əvəz olundu. (1) Sovet politoloqları bunu Vaşinqtonun Sovet İttifaqı ilə hərbi-strateji bərabərliyinin etirafı kimi qəbul edirlər.

Artıq 1980-ci ilin sonlarına doğru isəSovet İttifaqından fərqli olaraq ABŞ “strateji sabitlik” konsepsiyasını irəli sürdü və Vaşinqton “məhdud nüvə müharibəsi”ndəki qələbənin mümkünlüyü tezisindən rəsmi şəkildə imtina etmədi. Yalnız Varşava müqaviləsi və SSRİ-nin süqutundan sonra, vəziyyət dəyişdi və milli təhlükəsizliyin bu sferasında müxtəlif tendensiyalar meydana gəldi.

Bu zaman növbəti Amerika strateji təfəkkürünün inkişafını müəyyən edən bir neçə uzunmüddətli tendensiyalar meydana çıxdı.

Birincisi – SSRİ-nin süqutu ilə ABŞ üçün dünya çərçivəsində hərbi rəqabətə elə bir ehtiyac duyulmurdu və klassik anlamda hərbi qüvvə tətbiqi ikinci plana keçdi. Digər tərəfdən, Rusiya hərbi qüvvələrinin ixtisarı və rus hərbi-sənaye kompleksinin tənəzzülü ABŞ üçün ənənəvi və nüvə silahlanması sahəsində üstünlük imkanı yaratdı.(2) Buna sübut olaraq “soyuq müharibə” dövrü ilə müqayisədə ata Corc-Buş (1989-1992), B.Klinton (1993-2000) və oğul Corc-Buşun (2001-2008) administrasiyaları,Amerika hərbi qüvvələrindən regional münafişlərdə, xüsusilə də dünyada SSRİ-nin təsiretmə qüvvəsinin güclü olduğu strateji rayonlarında istifadə etmək haqqında çox asanlıqla qərar qəbul etdilər. Nəticə etibarilə, bu faktor SSRİ-nin real strateji layihələrinə qarşı durmaq üçün iri dövlətlərdən heç birinin hərbi-siyasi imkanının olmaması haqqında fikirlər yaratdı.

Lakin ABŞ ekspertləri etiraf etdilər ki: yeni dünya düzəni çərçivəsində ABŞ hərbi qüvvələrinin münafişə zonalarına çıxarmaqda müstəqil deyil. (3) “Soyuq müharibə” təkə SSRİ-nin və Varşava Müqaviləsinin süqutu ilə başa çatmadı. Belə ki, ABŞ-ın Avropa, Şərqi Asiya və Yaxın Şərq müttəfiqləri qarşısında onların milli və dövlət maraqlarının qorunması və müdafiəsi planı ilə bağlı hərbi-siyasi öhdəlikləri var. Bütün bunlar Amerikanın digər ölkələrdə gedən prosesləri nəzərə almaq məcburiyyəti qarşısında qoyur. Çünki bu müttəfiqlərin zaman etibarilə bu və ya digər qonşu dövlətləti ilə dondurulmuş problemləri, ikiqütblü sülh sistemi çökdükdən sonra üzə çıxdı ki, ABŞ müttəfiq dövlət olaraq üzərinə almış öhdəliklərdən dolayı geri dura bilməz və bəlli ki, hələ uzun müddət də bu mövqedə qalacaqdır.

Daha geniş təhlil etsək deyə bilərik ki, “soyuq müharibə”nin başa çatması ilə dünya ictimaiyyəti iri dövlətlərin maraqlarının toqquşması nəticəsində artan regional münafişələr faktı ilə üzləşdi. Bunun nəticəsi olaraq, ABŞ-ın təzyiqinə tab gətirmək, həm də təhlükəsizlik üzrə subregional və regional təşkilatların formalaşdırılması prosesinin sürətləndirilməsi üçün bir sıra dövlətlər qüvvələrini birləşdirməli oldular. Bununla yanaşı, bir çox dövlətlər hələ də öz inkişaflarının strateji istiqamətlərini və hansı dövlətlərin koalisiyalarına girəcəklərini müəyyən etməmişdilər.Bu məsələnin siyasi mahiyyəti həmin dövlətlərin ABŞ-ın mövqeyini müəyyənləşdirdikdən sonra ona uyğun münasibət formalaşdırılması ilə bağlıdır. Məsələ ABŞ-a müttəfiq olan və olmayan dövlətlərin milli və dövlət maraqları çərçivəsində üzləşdikləri problemlərdə ABŞ-ın müttəfiqlik öhdəlikləri çərçivəsində bu və ya digər mövqenin nümayişindədir ki, bu da təbiidir. Çünki, bipolyar sistemin dağılmasından sonra dünya siyasətində regional problemlərin meydana gəlməsi istər-istəməz ABŞ və ya başqa iri dövlətlərin bu münafişələrə münasibətini ön plana çəkmiş oldu.

Ona görə də, bu hadisələr çərçivəsində gələcəkdə koalisiyalararası və dövlətlərarası münasibətlərin inkişafına aid proqnozvermək mümkün deyil. Lakin dəqiqliklə qeyd etmək olar ki, növbəti böhranlı vəziyyət hansı əsasda baş verəcək:

- ABŞ və onun yaxın müttəfiqlərinin dünya cəmiyyətindəki digər dövlətləri nəzarət altında saxlaya biləcəkləri çoxqütblü dünya düzəni yaratmağa cəhd;
- İnsanlığı mədəni-etnik və dini xüsusiyyətlərinə (özəlliklərinə) görə bölmək (əvvəl mövcud olan Qərb-Şərq qarşıdurması, indi Şimal-Cənub və ya xristian-müsəlman qarşıdurması ilə əvəz olunur);
- “Üçüncü dünya ölkələri” ilə müqayisədə inkişaf etmiş sənaye dövlətlərində əhalinin sayının hissediləcək dərəcədə sürətli azalması;
- Qlobal miqyasda işçi yeri uğrunda mübarizənin güclənməsi;
- Silahlanmanın artması və dünyada raket-nüvə texnologiyasının genişlənməsi.

Siyasi təhlillər göstərir ki, ABŞ milli təhlükəsizlik prinsipləri kontekstində və yuxarıda qeyd olunan faktor çərçivəsində nəticə etibarilə, dünyadakı strateji vəziyyətin inkişafına aşağıdakı amillər təsir edəcək: NATO-nun tərkibinin və məsuliyyət ərazisinin genişlənməsi; Avropa İttifaqında hərbi strukturun yaranması; ABŞ-ın PRO (raketə qarşı müdafiə) sisteminin işlənilib hazırlanması; ABŞ-ın və NATO-nun digər ölkələrinin hərbi qüvvələrinin Cənubi Qafqazda, Orta və Mərkəzi Asiyada iştirakı; Çinin hərbi-siyasi kursu; Yaxın Şərqdə vəziyyətin inkişaf perspektivləri; “nüvə klubu”nun genişlənməsi.

İkincisi – ABŞ-ın hərbi-texnoloji üstünlüyünün real şəkildə keyfiyyətcə artması beynəlxalq aləmdə rəqabətin azaldılması ilə üst-üstə düşdü. Fars körfəzindəki ilk müharibə (1990-1991) zamanı rəqibin hərbi qüvvələrini yüksək dəqiq silahlar və informasiya-kosmik sistem vasitəsilə məğlub edə bilmənin effektivliyini sübut etdi. Buna əsaslanaraq Amerika ekspertləri 1990-cı ilin əvvəllərində “hərbi işdə inqilab” (revolution in military affairs) konsepsiyasını irəli sürdülər. (4) Buna bənzər kəşflər yalnız hərbi deyil, həm də siyasi xarakter daşıyır. Buna görə də, perspektivdə yeni tipli müharibələri yalnız ABŞ apara bilər.

Üçüncüsü – bipolyar dünya sistemi dağıldıqdan sonra ABŞ-da “təhlükəsizliyin qorunması” konsepsiyasının redaktəsinə başlandı. 1992-ci ildən etibarən ABŞ real olaraq qlobal beynəlxalq münasibətlər sistemində bütün sahələrdə liderə çevrildi. Ona görə də, AB, Yaponiya, Avstraliya, Kanada Amerika ilə ümumi-hərbi-siyasi bloklaradaxil oldular. Rusiya, ÇXR və Hindistan isə ABŞ-la kompleks olaraq qarşılıqlı şəkildə həm iqtisadi, həm də hərbi-siyasi əlaqələrə girdilər. Bu amil 1990-cı illərin əvvəllərində yaranmış dünya düzəni çərçivəsində digər dövlətlərin də “təhlükəsizliyin qorunması” ilə bağlı yeni doktrinaların yaranmasına tələbat yaratdı. (7). Çünki yeni dünya düzəninin tək qütblü deyil, çox qütblü olmasının vacibliyi gündəmə gəldi. Bu isə ABŞ üçün yeni strateji doktrinanın hazırlanmasını əsaslandırır, çünki real vəziyyət təkcə hərbi-siyasi deyil, həm də maliyyə-iqtisadi baxımdan daha ciddi məsələləri ortaya qoymuş oldu. Bu BRİK blokuna (Britaniya, Rusiya, Hindistan, Çin) daxil olan dövlətlərin iqtisadiyyatındakı çəkisini ön plana çıxardığından dolayı rəsmi Vaşinqton təkcə hərbi-siyasi deyil, həm də maliyyə-iqtisadi sahədə də ciddi strateji mövqeyini gündəmə gətirmək məcburiyyətindədir.

Bütövlükdə yeni yaranmış qlobal və regional problemlərin reallığına adaptə olan beynəlxalq münasibətlərdə yaranmış vəziyyətdə müzakirələrin əsas istiqaməti “yeni çağırışlar” (new challenges) anlamının işlənməsinə yönəldi. (9) ABŞ-ın qlobal hegemonluğu nəticəsində yeni dünya düzəninin “yeni çağırışları” Vaşinqtona hərbi aqressiya və ya hər hansı bir dövlətin süqutundan sonra yaranmış regiondakı qeyri-sabitlik, kütləvi represiyalarla əlaqədar olaraq qeyri-leqal miqrasiya, sosial-iqtisadi problemlərlə, avtoritar rejimlərdə insan haqq-

larının pozulması, terrorizm, təbii ehtiyatlara görə dövlətlərarası böhranlar, iqtisadi və maliyyə böhranları, insanın fəaliyyəti nəticəsində təbiətin deqradasiyası və sairə bu kimi “çağırışlar” və beynəlxalq münasibətlərdəki problemlər çərçivəsində milli təhlükəsizliklə bağlı strateji məqsədləri həyata keçirmək üstünlüyü verir.

Milli təhlükəsizlik çərçivəsində bu problemlərin həlli “yeni çağırışlar” konsepsiyasını təhlükəsizliyin və ya ABŞ-ın strateji planlarının prinsiplərinin həyata keçirilməsi amillərinin təmininə yeni yanaşmanı formalaşdırdı. Onun nəticəsi idi ki, 1990-cı illərin ortalarına doğru təhlükəsizlik problemində hərbi güc tətbiqi əhəmiyyətini itirdi. Sosial, ekoloji, şəxsi və hətta mədəni təhlükəsizlik istiqamətləri yarandı. (14) Qeyd etmək lazımdır ki, məhz bunun əsasında strateji məqsədlərin əldə edilməsi üçün mədəni təsirdən istifadəni özündə ehtiva edən “yumşaq qüvvə” konsepsiyası yarandı.

Dördüncüsü – ABŞ-ın qarşısında köhnə hərbi-siyasi blokları yeni strateji vəziyyətə və yeni beynəlxalq münasibətlərin reallığına necə uyğunlaşdırmaq məsələsi dururdu. ABŞ-ın siyasi siyasi texnoloqları bu dövrdə artıq bildirdilər ki, “Sovet təhlükəsi”nin başa çatması ilə Amerika hərbi-qüvvələrinin öz sərhədlərindən kənarı iştirakının davam etdirilməsinin məqsədəuyğun olması ilə bağlı problemlər yaranacaq. (5) Əsas ehtiyat edilən amillər 1989-1990-cı illərdə başlanmış müzakirələrlə bağlı idi. Bu müzakirələr 1961-ci il Amerika-Yaponiya müqaviləsinin redaktə edilməsinin mümkünlüyü, Qərbi Avropa İttifaqının yenidən yaranması, xüsusilə də NATO-nun sırf siyasi blok olaraq yenidən təşkili ilə bağlı idi. Burada qeyd edilən amillər və tendensiyalar Sovet diplomatiyasının SBSE-nin aparıcı rolu əsasında “bloksuz Avropa” yaratmaq təklifi ilə üst-üstə düşdüynə görə çox təhlükəli idilər. Buna görə də, 1980-ci illərin sonlarından Amerika ekspertləri köhnə bloklarına milli təhlükəsizlik prinsiplərini nəzərə alaraq yeni funksiyalar verməklə möhkəmləndirilməsi ssenarisini işləyib hazırladılar.

Beşincisi – yeni şəraitdə ABŞ-ın strateji dialoq prosesinə marağı azalması faktorudur. Buna görə də, 1989-cu ildə C.Buş M.S.Qorbaçovun ümumdünya problemlərinin birgə müzakirəsi üçün strateji dialoqun təşkili təklifini rədd etdi. Sonralar (1993-2000) CHB-2 müqaviləsinin ratifikasiyasının müzakirəsi zamanı Klinton administrasiyası silahlanma üzərindəki nəzarət məsələsini adi müzakirə səviyyəsinə endirdi. Bu da növbəti sammitdə qarşılıqlı məsuliyyət statuslənədlərin qəbul edilməməsi ilə nəticələndi. Yeni razılaşmalar Konqresdəki ratifikasiya proseduruna belə çıxarılmadı və ya Ağ Ev tərəfindən ikili standartlara əsaslanan “Rusiya tərəfinin məqsədlərinin aydınlaşması”na qədər kənarlaşdırıldı. Amerika ekspertləri qarşısında silahlar üzərində köhnə nəzarəti saxlamağa dəyərmi və ya yeni şəraitdə ABŞ hərbi potensialın inkişafında “azad əl” (azad hərəkət) əldə etməlidir sualı dayanırdı.(8) Bu tendensiyalar praktik olaraq ABŞ-ın milli maraqlarını təmin edən prinsip və amillərin reallaşdırılması vasitəsi olan NATO-nun statusuna da birbaşa aid idi. Bu amillərə daha da ətraflı baxaq.

Öncə ortaya çıxan sual – NATO-nun tərkibinin və məsuliyyət ərazisinin genişlənməsi ilə əlaqədardır. Qərb, o cümlədən Amerika hərbi ekspertlərinin rəyinə görə NATO-nun genişlənməsi prosesi, “yeni çağırışlar”ın mahiyyətinə əsasən 10 ildən 15 ilə qədər sürə bilər. Əslində isə bunu dəqiq proqnozlaşdırmaq mümkün deyil. Çünki NATO-nun hərbi-siyasi blok olaraq maraqları ilə dünya iqtisadiyyatındakı tendensiyalar uyğun gəlməyə bilər ki, bu da bu və ya digər dövlətin bu bloka münasibəti ön plana çıxara bilər. Bu anlamda, AB-dəki son maliyyə-iqtisadi böhranda İngiltərənin mövqeyini göstərə bilərik. Bu fakt onu deməyə əsas verir ki, dövlətlər milli və dövlət maraqlarını təkcə hərbi-siyasi amilə deyil, həm də maliyyə-iqtisadi faktorlara əsasən də təyin və müəyyən edirlər.

Məlumdur ki, NATO üzvlərinin sayının artırılması haqqında qərar 1994-cü ilin yanvarında alınmışdı. Polşa, Çexiya və Macarıstandan başqa 2004-cü ildə Bloka daxil olmuş yeni səkkiz Avropa dövlətlərindən üçü Pribaltika respublikaları idi.

İkincisi -NATO blokunda ABŞ-ın təsirinin və mövqeyinin möhkəmlənməsi məsələsidir. 1949-cu il blokun yaranması ilə bağlı Vaşinqton bəyannaməsi və NATO-nun Nizamnaməsi ilə müəyyən olunmuş həm ərazi həm də məsuliyyət sərhədləri aşaraq, yalnız Avropa deyil, həm də Avro-Asiyanın təhlükəsizlik sisteminə əsaslanan yeni bloka çevirmək, yeni dünya düzəninə reallaşdırılmasında başlıca məqsədlər sırasındadır.

Bütün bunların nəticəsində, Şimali Atlantika Alyansı Rusiya və blok üzvü olmayan digər ölkələr üzərində müxtəlif şəkildə hərbi təzyiq vasitəsi əldə etmiş olacaq. Bu isə Rusiyanın geosiyasi və geostrateji vəziyyətində öz mənfi əksini tapacaq. Bu və ya başqa tendensiyaları sadalamaq olar, amma bu tendensiyalar içərisində ən önəmli olanı- ümumən BMT Təhlükəsizlik Şurasının özünün strukturunun dəyişdirilməsidir ki, bu da Təhlükəsizlik Şurasının daimi üzvləri tərəfindən dəstəklənmir. Bu isə yeni dünya düzəninə sonunda özünün yenidən düzənlənməsinə gətirib çıxaracağını əsaslandırır. Əks halda yeni sülh sisteminin necə adlandırılmasından fərqli olmayaraq, o güc mərkəzlərinin maraqları ilə bərabər dünyanın bu nüfuzlu quruma üzv olan dövlətlərini də maraqlarını təmin etməyəcək. Bu anlamda demək olar ki, ABŞ-ın milli təhlükəsizlik prinsipləri daha yeni düzəliş və dəyişikliklərə məruz qalacağı qaçılmazdır.

İstifadə olunmuş ədəbiyyat:

1. Barak Obama. Renewing American Leadership // Foreign Affairs. Vol. 86. No. 4. 2(July – August 2007). P. 2–16.
2. Building a New Global Order: Emerging Trends in International Security / Ed. by David Dewitt, David Haglund, John Kirton. Oxford: Oxford University Press, 1994.
3. Christopher Layne. The Unipolar Illusion: Why New Great Powers Will Rise // International Security. Vol. 17. No. 4 (Spring 1993). P. 5–51
4. Colin Gray. Strategy for Chaos: Revolutions in Military Affairs and The Evidence of History. London: Frank Cass, 2004
5. Charles A. Kupchan, Clifford A. Kupchan. Concepts, Collective Security and the Future of Europe // International Security. Vol. 16. No 1 (Summer 1991). P. 116–164;
6. Joseph Nye. Soft Power. The Means to Success in World Politics. New York: Public Affairs, 2004
7. Косолапов Н.А. Ядерное сдерживание в постбиполярном мире: логика идеи и средства реализации Электронная версия. Портал: <http://www.nationalsecurity.ru>
8. Michael M. May, George F. Bings, John D. Steinbruner. Strategic Arsenal After START: The Implication of Deep Cuts // International Security. Vol. 13. No. 1. (Summer 1988). P. 90–133
9. Myron Weiner. Security, Stability and International Migration // International Security. Vol. 17. No 3. (Winter 1992 / 93). P. 91–126
10. Patrick Morgan. Deterrence Now. Cambridge: Cambridge University Press, 2003;
11. Posen, Barry R.; Ross, Andrew L. Competing Vision for U.S. Grand Strategy // International Security. Vol. 21. No 3. (Winter 1996 / 97). P. 5–53
12. Савельев А.Г. Стратегические отношения России и США // Международная мысль. 2008. № 11. С. 33–45.

13. Stephen G. Brooks and William C. Wohlforth. Reshaping the World Order How Washington Should Reform International Institutions // Foreign Affairs. Vol. 88. No. 2 (March / April 2009). P. 49–63;

14. Троицкий М.А. Международная и национальная безопасность: современные концепции и практика. М.: Издательство «МГИМО-Университет», 2006

15. Шлезингер А. Циклы американской истории. М.: Издательская группа «Прогресс», «Прогресс-Академия», 1992

16. Weak and Failing States: Evolving Security. Threats and U.S. Policy. CRS Report for Congress. Order Code RL34253. August 28, 2008.

АЙНУР ГАДЖИГАДИРЛИ

Доктор философии в области истории

Институт рукописей имени М.Физули

Старший научный сотрудник

США: НОВЫЕ ТЕНДЕНЦИИ БЕЗОПАСНОСТИ В НОВОМ МИРОВОМ ПОРЯДКЕ

Как нам уже стало ясно, в первом десятилетие XXI века полная картина правового порядка еще не была сформирована до конца. Основная причина этого непосредственно связано с тем что, США до сих пор не завершили процесс приспособления новых принципов стратегии национальной безопасности к новому мировому порядку, который формировался и направлялся этими принципами. Статья посвящена научному анализу вопросов о реализации принципов новой политики национальной безопасности официального Вашингтона и исследованию типов, принципов и основ этой политики. Политологи отмечают что развитие военно-политической и стратегической обстановки в мире до 2020 г. будет определяться, прежде всего, продолжающимися процессами глобализации и связанным с ними стремлением, США упрочить свое положение как единственной сверхдержавы в однополюсном мире и в противовес этому — попытками региональных центров силы уменьшить доминирующее влияние США на мировую политику.

Если подойти к этому вопросу с позиции безопасности то Англо-Саксонский подход к проблематике безопасности имеет свою специфику. В российской государственности традиции безопасность воспринимается как неугрожающее положение. А в англосаксонской традиции происходит разделение понятий «безопасность» (security) и «оборона» (defence)

AYNUR HAJIGADIRLI

Doctor of Philosophy in History

Institute of Manuscripts named after M.Fuzuli

Senior Scientific Officer

UNITED STATES: NEW TRENDS IN THE NEW GLOBAL SECURITY ORDER

As we already became clear in the first decade of the XXI century, a complete picture of the legal order has not yet been formed to end. The main reason for this is directly related to

the fact that the U.S. has not yet completed the process of adaptation of new principles of national security strategy for a new world order that shape and guide these principles. The article is devoted to scientific analysis of the issues on the implementation of the principles of a new national security policy of official Washington and the types of research, the principles and foundations of this policy.

Political analysts say that the development of the military-political and strategic situation in the world before 2020 will be determined, first of all, the ongoing process of globalization and related aspiration, United States to consolidate its position as the only superpower in a unipolar world and in contrast - the attempts of regional power centers reduce the dominant influence of the U.S. on world politics.

If we approach this issue from the perspective of security that Anglo-Saxon approach to security is specific. In the Russian statehood traditions security is perceived as non-threatening situation. And in the Anglo-Saxon tradition is a division of the concepts of "security» (security) and "defense» (defence).

Rəyçilər: t.e.n. A.Musayev, t.e.d.M.B.Fətəliyev

Bakı Dövlət Universiteti, "Avropa və Amerika ölkələrinin yeni və müasir tarixi" kafedrasının 20.05.2013-cü il tarixli iclasının qərarı ilə çapa məsləhət görülmüşdür (pr. №10).